

Piotr Szukalski

Uniwersytet Łódzki

Wprowadzenie

Występowanie procesu starzenia się ludności przedostało się już obecnie do świadomości społecznej i świadomości decydentów. Wzrastająca świadomość zachodzących — a zwłaszcza nadchodzących — przemian ludnościowych przyczynia się do coraz częstszego występowania w publicznych debatach wątków odnoszących się do reformowania systemu emerytalnego czy zbudowania systemu zachęt do jak najpóźniejszego wychodzenia z rynku pracy. Przesłanki stojące za rozpoczęciem takiej debaty mają jednakże przede wszystkim doraźny i czysto utylitarny charakter — mowa bowiem o ograniczaniu dzisiejszego deficytu budżetowego, zmniejszaniu dotacji do Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, próbie oddziaływania na poziom długu publicznego.

Zdecydowanie rządziej na problematykę starzenia się ludności — a przede wszystkim na problematykę zmian relacji grupy w wieku zdolnych do utrzymania się z owoców wykonywanej przez siebie pracy do zbiorowości seniorów utrzymujących się ze świadczeń emerytalno-rentowych — patrzy się z perspektywy długookresowej. W tym przypadku kluczową kwestią jest określenie, na ile utrzymanie obowiązujących w danej chwili zasad redystrybucji zasobów pomiędzy poszczególnymi pokoleniami w sytuacji zachodzących przemian ludnościowych zakłóca sprawiedliwość międzypokoleniową. Samo pojęcie „sprawiedliwości międzypokoleniowej” wymaga wyjaśnienia, którego nie da się przeprowadzić bez uprzedniego wyjaśnienia innych bliskoznacznych terminów: relacje międzypokoleniowe, więź międzypokoleniowa, solidarność międzypokoleniowa i umowa międzypokoleniowa (Szukalski 2010).

W przypadku pojęcia „relacji międzypokoleniowych” mamy do czynienia z terminem określającym ogół stosunków występujących pomiędzy jednostkami lub grupami wchodzącymi w skład różnych pokoleń. Stosunki te mogą być definiowane zarówno w kategoriach pojedynczych interakcji, w kategoriach stosunku społecznego (a za-

tem mogą być strukturyzowane za pośrednictwem „właściwych” interakcji pomiędzy partnerami zajmującymi określone pozycje społeczne) oraz w kategoriach wpływających na przebieg i częstotliwość interakcji opinii, postaw i stereotypów.

W przypadku „więzi międzypokoleniowej” chodzi o powszechne poczucie — a zatem uświadamianą sobie, choć odznaczającą się niedookreśleniem wiedzy — łączności biologicznej, kulturowej, ekonomicznej z jednostkami wchodzącymi w skład innego pokolenia (niezależnie od sposobu jego definiowania). Poczucie to prowadzi do pojawienia się pozytywnego nastawienia wobec jednostek należących do innych pokoleń, tj. gotowości do specyficznego odbioru informacji o tych osobach i do reagowania na nią. Podkreślam słowo gotowości, albowiem to słowo tworzy najmocniejszą dystynkcję w stosunku do terminu „solidarność międzypokoleniowa”.

Pojęcie „solidarności międzypokoleniowej” z kolei — zgodnie z przytoczonymi powyżej podejściami — to poczucie wzajemnej odpowiedzialności wobec osób przynależących do innych generacji. Tym samym gotowość, wynikająca z więzi międzypokoleniowej, zostaje aktywizowana, przekształcając się w uwzględnianie w podejmowanych działaniach interesów, potrzeb i opinii innych generacji.

Kontrakt międzypokoleniowy to umowa określająca obowiązujące reguły redystrybucji wyznaczników statusu społecznego pomiędzy przedstawicielami różnych generacji. Choć ma ona zazwyczaj niespisany charakter, częściowo przynajmniej odznacza się kodyfikacją (dotyczy to szczególnie kontraktu publicznego, który wraz z umową prywatną składa się na ów kontrakt).

Sama solidarność międzypokoleniowa nie oznacza samoistnie występowania równości między różnymi pokoleniami, pamiętać bowiem należy o zróżnicowaniu warunków życia poszczególnych generacji, które uniemożliwia osiągnięcie, a przynajmniej zdefiniowanie i ustalenie takowej równości. Tym samym, mówiąc o sprawiedliwości międzypokoleniowej, lepiej jest posługiwać się mniej ostrymi kryteriami, zapewne ograniczającymi wartość tego pojęcia jako metafory. Pamiętać bowiem należy o ustaleniach G. Lakoffa, specjalisty w zakresie nauk kognitywnych i lingwistyki, który podkreśla rolę metafor w procesie zarówno kształtowania opinii i stereotypów jednostek, jak i wpływu wykorzystywanych ram retorycznych na procesy polityczne (Binstock 2010: 584).

Niezależnie od „ostrości” wspomnianych kryteriów, bezwzględnie proces starzenia się może stanowić zagrożenie dla sprawiedliwego podziału dóbr między pokoleniami. Podkreślmy — może, lecz nie musi. Wszystko zależy od gotowości decydentów i kierowanych przez nich społeczności do podjęcia starań odnośnie do modyfikacji redystrybucji zasobów wraz ze zmianą demografii relacji międzypokoleniowych.

Niniejszy tom zawiera zbiór studiów skupionych wokół procesu starzenia się ludności i sprawiedliwości międzypokoleniowej.

Część pierwsza zawiera 5 tekstów bezpośrednio skoncentrowanych na poszukiwaniu związków pomiędzy powyższymi dwiema kategoriami z punktu widzenia przemian polityki społecznej w Polsce w ostatnich dwóch dekadach, a zwłaszcza reform systemu emerytalnego (J. Hryniewicz), świadomości solidarności międzypokoleniowej wśród polskiej młodzieży (M. Łuszczynska), prowadzonych w państwach rozwiniętych debat nad reformowaniem systemu emerytalnego (K. Zapędowska-Kling), opieki nad seniorami w warunkach długookresowych i definitywnych migracji za-

granicznych (D. Szawarska). Nieco inaczej na ów związek patrzy Ł. Jurek, próbujący znaleźć mechanizm łączący jednostkowe decyzje prokreacyjne z wysokością uzyskiwanego świadczenia emerytalnego.

Teksty zamieszczone w części drugiej koncentrują się na aktywności zawodowej osób na przedpolu starości, widząc w późnej dezaktywizacji zawodowej najlepszy sposób osiągnięcia sprawiedliwego podziału zasobów między pokoleniami we współczesnych warunkach demograficznych. D. Kałuża-Kopias przedstawia potencjał, jaki dla rynku pracy stanowią będą osoby w niemobilnym wieku produkcyjnym w najbliższym dwudziestolecu, P. Szukalski w dwóch tekstach prezentuje metody aktywizacji osób na przedpolu starości stosowane obecnie w krajach Europy Południowej, Północnej i Zachodniej, zaś Z. Szweda-Lewandowska na przykładzie kilku europejskich państw próbuje przekonać Czytelnika do tezy, iż starzenie się ludności samoistnie stwarza będzie miejsca pracy dla osób starszych, opiekujących się tymi jeszcze starszymi.

Ostatnia część pracy ma nieco inny charakter, poświęcona jest bowiem przede wszystkim różnorodnym konsekwencjom starzenia się ludności — zarówno tym odnoszącym się do wyzwań, przed jakimi staje polityka regionalna (A. Klimczuk), skutkom dla rynku dóbr i usług (K. Baładynowicz-Panfil), wreszcie wymiarowi zdrowotnemu, badanemu w warunkach specyficznych zbiorowości wsi (M. Burzyńska, M. Kępa, M. Bryła, I. Maniecka-Bryła) i domów pomocy społecznej (O. Gajewska, M. Bryła, I. Maniecka-Bryła).

W efekcie uzyskany został wielowymiarowy wgląd w problematykę starzenia się, analizowaną w dużej części opracowań pod kątem związków z relacjami międzypokoleniowymi i solidarnością między generacjami.

Praca ta ukazuje się pod redakcją naukową pracownika Uniwersytetu Łódzkiego w Wydawnictwie tejże uczelni nieprzypadkowo. W ostatnich latach ośrodek łódzki stał się jednym z najbardziej aktywnych miejsc badań nad starzeniem się, czego przypomnieniem niech będzie zawarty w spisie literatury wykaz ważniejszych prac wydanych tamże w trakcie ostatniej dekady, z których większość dostępna jest w wersji elektronicznej na stronie Repozytorium UŁ (<http://dspace.uni.lodz.pl:8080/xmlui/>).

Publikacja niniejszego opracowania nie byłaby możliwa bez pomocy finansowej uzyskanej od władz Miasta Łodzi w ramach programu „Współpraca z wyższymi uczelniami w zakresie promocji Łodzi jako ośrodka naukowego i akademickiego w 2011 r.” Za wsparcie naszej inicjatywy chcielibyśmy gorąco niniejszym podziękować.

Literatura

- Binstock R. H. (2010), *From compassionate ageism to intergenerational conflict?*, „The Gerontologist”, vol. 50, no 5, 574–585
- Grotowska-Leder J. (red.) (2008), *Sieci wsparcia społecznego jako przejaw integracji i dezintegracji społecznej*, Wyd. UŁ, Łódź
- Indulski J. A., Kowaleski J. T. (1998), *Sytuacja zdrowotna osób w starszym wieku w Polsce. Aspekt medyczny i społeczno-demograficzny*, OW IMP, Łódź

- Kałuża D., Szukalski P. (red.) (2010), *Jakość życia seniorów w XXI wieku z perspektywy polityki społecznej*, Uniwersytet Łódzki, Łódź
- Kałuża D., Szukalski P. (red.) (2010), *Jakość życia seniorów w XXI wieku. Ku aktywności*, Uniwersytet Łódzki, Łódź
- Kałuża D., Szukalski P. (red.) (2013), *Pomyślne starzenie się — uwarunkowania społeczne, przestrzenne i zdrowotne*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Oeconomica”, nr 297, Wyd. UŁ, Łódź
- Kałuża D., Szukalski P. (red.) (2013), *Starzenie się ludności — między demografią a polityką społeczną*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Oeconomica”, nr 291, Wyd. UŁ, Łódź
- Kowaleski J. T. (red.) (2006), *Ludzie starzy w polskim społeczeństwie w pierwszych dekadach XXI wieku*, Wyd. UŁ, Łódź
- Kowaleski J. T. (red.) (2011), *Przestrzenne zróżnicowanie starzenia się ludności Polski. Przyczyny, etapy, następstwa*, Wyd. UŁ, Łódź
- Kowaleski J. T., Szukalski P. (red.) (2000), *Sytuacja zdrowotna osób w starszym wieku w Polsce. Aspekt medyczny i społeczno-demograficzny II*, OW IMP, Łódź
- Kowaleski J. T., Szukalski P. (red.) (2002), *Proces starzenia się ludności Polski. Potrzeby i wyzwania*, Wyd. Biblioteka, Łódź
- Kowaleski J. T., Szukalski P. (red.) (2004), *Nasze starzejące się społeczeństwo. Nadzieje i zagrożenia*, Wyd. UŁ, Łódź
- Kowaleski J. T., Szukalski P. (red.) (2006), *Starość i starzenie się jako doświadczenie jednostek i zbiorowości ludzkich*, Zakład Demografii UŁ, Łódź
- Kowaleski J. T., Szukalski P. (red.) (2008), *Pomyślne starzenie się w perspektywie nauk o pracy i polityce społecznej*, Zakład Demografii UŁ, Łódź
- Kowaleski J. T., Szukalski P. (red.) (2008), *Pomyślne starzenie się w świetle nauk o zdrowiu*, Zakład Demografii UŁ, Łódź
- Kowaleski J. T., Szukalski P. (red.) (2008), *Pomyślne starzenie się w perspektywie nauk społecznych i humanistycznych*, Zakład Demografii UŁ, Łódź
- Kowaleski J. T., Szukalski P. (red.) (2008), *Starzenie się ludności Polski — między demografią a gerontologią społeczną*, Wyd. UŁ, Łódź
- Kryńska E., Krzyszkowski J., Urbaniak B., Wiktorowicz J. (red.) (2013), *Diagnoza obecnej sytuacji kobiet i mężczyzn 50+ na rynku pracy w Polsce. Raport końcowy*, Uniwersytet Łódzki, Łódź 2013, <http://dspace.uni.lodz.pl:8080/xmlui/handle/11089/3555>
- Kryńska E., Szukalski P. (2013), *Rozwiązania sprzyjające aktywnemu starzeniu się w wybranych krajach Unii Europejskiej. Raport końcowy* (współred. E. Kryńska), Uniwersytet Łódzki, Łódź, <http://dspace.uni.lodz.pl:8080/xmlui/handle/11089/3509>
- Szatur-Jaworska B., Szukalski P. (red.) (2014), *Aktywne starzenie się — Przeciwdziałanie barierom*, Wyd. UŁ, Łódź
- Szukalski P. (red.) (2008), *To idzie starość. Postawy osób w wieku przedemerytalnym. Raport z badań*, ISP, Warszawa
- Szukalski P. (red.) (2009), *Przygotowanie do starości. Polacy wobec starzenia się*, ISP, Warszawa
- Szukalski P. (2002), *Przełamywanie międzypokoleniowe i ich kontekst demograficzny*, Wyd. UŁ, Łódź
- Szukalski P. (2004), *Osoby bardzo stare w Polsce i w krajach Unii Europejskiej — przeszłość, teraźniejszość, przyszłość*, „Prace Instytutu Ekonometrii i Statystyki UŁ”, nr 142, <http://dspace.uni.lodz.pl:8080/xmlui/handle/11089/3573>
- Szukalski P. (2005), *Następcy Matuzalema*, „Prace Instytutu Ekonometrii i Statystyki UŁ”, nr 150, <http://dspace.uni.lodz.pl:8080/xmlui/handle/11089/3574>
- Szukalski P. (2010), *Co łączy pokolenia? Relacje międzypokoleniowe z perspektywy polityki społecznej*, „Polityka Społeczna”, nr 10, 7–12
- Szukalski P. (2012), *Solidarność pokoleń. Dylematy relacji międzypokoleniowych*, Wyd. UŁ, Łódź

- Urbaniak B. (2008), *Pracownicy po 45. roku życia wobec barier na rynku pracy*, DW Elipsa, Warszawa
- Urbaniak B.E., Wiktorowicz J. (red.) (2011), *Raport z analizy programów skierowanych do osób 50+ zrealizowanych w Polsce w latach 2004–2009*, Uniwersytet Łódzki, Łódź, <http://dspace.uni.lodz.pl:8080/xmlui/handle/11089/3569>